

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ КОСМОС ВАЛЕНТИНА КРИСАЧЕНКА (З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

«Особистість – це найвеличніша цінність...», – зазначав свого часу наш геніальний співвітчизник, творець учення про біосферу та її перехід до ноосфери В.Вернадський. Особливо це стосується особистості науковця, тому що у XXI ст., коли наука досягла рівня неklasичної та постнеklasичної, різноманітність інтелектуальних здібностей та інтересів науковця створює необхідні передумови для миттєвого вирішення поставлених завдань, гнучкості і відкритості до нового, для зростання здатності до наукових відкриттів. Особистість науковця, з одного боку, всебічно сприяє науково-технічному прогресу, а з другого – слугує міцним фактором відповідального стримування свого необмеженого втручання у світ природи.

Учень В.Вернадського, біолог, філософ, теоретик українського антропокоsmізму М. Холодний, погоджуючись зі своїм учителем, разом з тим ще у першій половині XX ст. звернув увагу на одну суттєву обставину: науковець, який мислить, в якій би галузі науки (природознавства) він не працював, не може не замислюватися над питаннями стосунків між людиною та природою. Чому? Тому що заглиблення у цю проблему, вважав він, націлює будь-якого дослідника на вирішення глобальних проблем філософії, історії науки та культури, вчення про еволюцію Всесвіту і людства. Саме так створюється основа наукового світогляду природодослідника, будується струнка система поглядів на «вічні питання» про буття людини та Всесвіту.

Українська культура подарувала нам небагато мислителів, що поставили у центр своїх філософських міркувань проблему взаємодії між людиною (суспільством) та природою (біосферою), надавши, таким чином, зразки системно-синтетичного, глобального мислення. До таких мислителів належать, перш за все, В.Вернадський та М.Холодний.

До цієї славетної когорти можна по праву віднести і нашого співвітчизника – доктора філософських наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Валентина Семеновича Крисаченка – філософа науки, українознавця, знавця еволюціонізму, розробника теорії та методології пізнання еволюції біосфери, одного з фундаторів такої важливої сучасної галузі знань, як екологічна культура, дослідника етнополітичних, геополітичних та глобальних процесів на теренах України.

Світогляд науковця – складний утвір. Тому, намагаючись охарактеризувати світогляд В. Крисаченка, ми вжили поняття «українознавчий космос». Космос – це безмежний світ, але світ організований, впорядкований. Науковий космос Валентина Крисаченка – це безмежжя думок, ідей, принципів та підходів до вирішення поставлених проблем, але впорядковане науковою думкою дослідника безмежжя. В центрі наукового світогляду вченого – проста та зрозуміла всім ідея України. «Я просто люблю Україну», – неодноразово повторює він.

Саме така «проста любов» до України, поможена на природну обдарованість та допитливість хлопця-мрійника, з надзвичайною,

вихованою батьками, працездатністю виступила у подальшому міцним рушієм усієї наукової діяльності В. Крисаченка, яка була спрямована на те, щоб через науку відкрити для України світ, а Україну, у свою чергу, – для світу.

Спочатку було отримання фундаментальної університетської біологічної освіти у знаному своїми традиціями Чернівецькому університеті. Згодом – написання першої статті «К вопросу о некоторых критериях социального в антропогенезе», що була опублікована у журналі «Биология в школе». Ця стаття відразу отримала схвальний відгук знаменитого вченого світового значення Я. Рогінського, який уже тоді звернув увагу на цінність наукових новацій, запропонованих В. Крисаченком, щодо еволюційних принципів розвитку людини та суспільства.

Стало зрозумілим, що подальше життя молодого науковця буде пов'язане із наукою, науково-дослідним пошуком і навіть більше – із науковою творчістю, до якої прагнула його охоплена пізнавальним інтересом душа. Сформувалася світоглядна позиція, особливості якої полягають у тому, що, як часто зазначає учений, він завжди не просто займається наукою, а перебуває, існує всередині останньої. Повноцінне «буття у науці» та любов до України, її природи та людей – це ті духовні ланки, що характеризують В. Крисаченка як філософа, науковця та громадянина.

Варто зазначити, що становлення В.Крисаченка як науковця та філософа-українознавця відбувалося синхронізовано та зазнало дієвих впливів. Найважливішим був вплив навчання в

аспірантурі відомого своїми гуманістичними традиціями Інституту філософії ім.Г.Сковороди. Заснована В.Шинкаруком Київська світоглядно-антропологічна школа в особі своїх найкращих представників: С. Кримського, М.Поповича, В. Табачковського, В. Горського, Н.Депенчук – стала фундаментом, що зміцнив В. Крисаченка як філософа, який у науково-дослідному пошуку вмів вдало поєднувати теоретико-пізнавальні та світоглядно-антропологічні аспекти. Свідченням цього стала кандидатська дисертація «Теоретико-пізнавальні функції еколого-еволюційного підходу в біології», а також ряд інших праць, у яких були обґрунтовані оригінальна концепція антропогенезу, питання екологічної антропології та етології, зокрема проблеми взаємовідносин людини та довкілля, українського етносу та його геокультурної варіативності.

Учасу у різноманітних конференціях, симпозіумах дала можливість В. Крисаченку увібрати в себе ідеї кращих наукових шкіл колишнього Радянського Союзу, зокрема ідеї світового значення Ленінградської наукової школи еволюціонізму, яку представляли такі науковці, як І. Лісеєв, Р. Карпінська, О. Огурцов, Б. Юдін, А. Мозелов та ін. Наукові та особисті зв'язки з цими мислителями В. Крисаченко проніс через роки. Саме вони, вчені світового значення, приїхали свого часу до Києва, щоб підтримати молодого українського колегу на захисті докторської дисертації «Філософський аналіз еволюціонізму». Вони підтримували його й надалі, коли він обернув коло своїх наукових пошуків до філософії екології, теорії біосфери, екологічної культури.

Згодом В. Крисаченко переконливо довів, що може не тільки вбирати у себе різноманітні впливи, але й виступати транслятором важливих наукових ідей. Треба зазначити, що він був одним із перших, хто розгорнув активну діяльність з популяризації проблем екології, біосферології, українознавства, виступивши організатором всеосяжних науково-теоретичних семінарів «Світогляд і наукове пізнання» у різних кутках України та близького зарубіжжя. В. Крисаченко був обраний членом українських і міжнародних товариств, редколегій, експертних рад, став лауреатом премій президентів НАН України, АН Білорусі й АН Молдови. Це дало змогу встановити різноманітні творчі зв'язки з багатьма українськими та зарубіжними вченими.

І тепер наукова співпраця об'єднує В. Крисаченка із видатними науковцями: Ю. Шелягом-Сосонком, В. Бараном, Л. Губерським, А. Конверським, М. Поповичем, П. Кононечком, В. Андрущенко, М. Михальченком, В. Кременем, А. Чайковським та ін. Проте на його світогляд, як він сам зазначає, найбільш потужний вплив мали ідеї геолога С. Мороза та філософа С. Кримського. Різноманітність їхніх інтересів, синтетичне сприйняття дійсності, відданість праці та ідеалам науково-дослідного пошуку завжди викликали захоплення та повагу.

В. Крисаченко є автором близько 300 наукових праць, у т.ч. монографій та підручників, ґрунтовних узагальнень для системи освіти: «Українознавство» (1995–1996) та двотомників «Людина і довкілля» (1995), а також досліджень «Історія Криму» (1999), «Людина і біосфера. Основи екологічної антропології» (1998), «Історія української філософії. Хрестоматія-довідник» (2006), «Україна: природа і люди» (у співавторстві

з О. Мостяєвим) (2000, 2002), «Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри» (2005), «Образ України у світовій культурі: природні та духовні виміри» (2007), «Екологічна культура: теорія і практика» (2006, 2010), «Християнство на теренах України I–IX: від апостола Андрія до князя Володимира» (2012).

Під його керівництвом побачили світ колективні монографії «Українська політична нація: генеза, стан, перспективи» (2004), «Український соціум» (2005), був отриманий унікальний досвід розробки колективних праць, зокрема наукових видань «Словник геополітичних термінів і понять» (2008) та «Український геополітичний словник» (2010). Ці праці є новаторськими, адже фактично не мають аналогів в українознавчій думці. Понятійно-категоріальний апарат, представлений у словниках, збагачує українознавство знаннями з геополітики, допомагає усвідомити власну державу як організм, у межах якого географічні, біологічні, антропологічні чинники знаходяться у тісній взаємодії, впливаючи на історію та політичні процеси.

Майже в усіх своїх працях В. Крисаченко проводить основну ідею, що є стрижневою у його українознавчій концепції. Вона полягає у розумінні України як геополітичної реальності. Сутність такого парадигмального розуміння зводиться до твердження, що з давніх часів територія теперішньої України була ареною для розгортання унікальних етнополітичних та соціокультурних процесів, про що згадують різні автори, які у той чи інший історичний період мали можливість спостерігати за цими процесами та описувати їх. Причому аналіз історичних подій, що відбувалися на теренах України, свідчить про важливість природного довкілля для життя та діяльності людей. Автор переконує, що в межах України як геополітичної реальності природа і людність неподільно пов'язані в історико-політичному і соціокультурному розвитку.

Так формується нове мислення, яке спрямоване на необхідність шанобливого ставлення до рідного довкілля, залучення до ціннісного досвіду традицій українського природокористування, на усвідомлення, що лише гармонізація взаємин людини з природою, довкіллям є передумовою досягнення стійкого розвитку людства у майбутньому. У цьому розумінні В. Крисаченко фактично поглиблює та розробляє коеволуційну стратегію пізнання та діяльності, яку започаткував В. Вернадський. Зауважимо, що творча спадщина цього геніального українського вченого-філософа стала предметом розгляду розвідок В. Крисаченка, що знайшло свій вияв у низці його наукових публікацій.

У своїх українознавчих працях В.Крисаченко приділив також значну увагу проблемам геокультурної варіативності українського етносу, українського соціуму, ідентичності, консолідації української політичної нації, феномену толерантності. Не залишилися поза увагою вченого й важливі проблеми з'ясування шляхів та обставин поширення християнства у першому тисячолітті нашої ери, його утвердження як духовної парадигми людського буття, цивілізаційної неминучості органічного сприйняття давньою Україною християнських цінностей.

Протягом останніх років наукова діяльність В.Крисаченка була пов'язана з аналізом етнополітичних та соціально-політичних процесів на теренах України, дослідженнями у галузі гео-

політики та глобалістики. Він розробляв моделі суспільного розвитку України, здійснював наукову експертизу законопроектів, правових актів і державних заходів соціально-політичного спрямування. Вчений виступав координатором наукових досліджень з геополітики у Національному інституті стратегічних досліджень при Президентові України та Національному інституті проблем міжнародної безпеки при РНБО України.

Нині В. Крисаченко очолює відділ геополітики та глобалістики Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. Учений розвиває геополітичний та глобалістичний напрями у сучасному науковому українознавстві. Саме ці напрямки, на нашу думку, є одними з найбільш важливих і перспективних у розвитку сучасних українознавчих досліджень, бо дають можливість вийти за межі внутрішньо ізольованих українознавчих пошуків і включитися у загальнопланетарні культурно-історичні та цивілізаційні процеси.

Відомо, що Україна знаходиться на розломі і в точках дотику декількох цивілізацій, як великих, так і локальних. Взаємодія між собою християнської, ісламської, євразійської, а в минулі часи також і давньогрецької, римської, візантійської та ще декількох цивілізацій залишила по собі пласти і нашарування цінностей різних культур і народів. Пошук об'єднуючого, консолідуючого чинника в умовах сучасних глобалізаційних викликів, вважає В. Крисаченко, слід шукати у сфері духовно-культурних цивілізаційних цінностей, що лежать в основі відповідного типу мислення та суспільної практики.

Водночас існує дилема розуміння України, з одного боку, як світової та, з другого – локальної (регіональної) цивілізації. Як світова в давні часи під впливом зовнішніх сил вона поступово перетворювалася у локальну цивілізацію. Тому конче необхідно, на думку філософа, є низка політичних, світоглядних, теоретичних та інших заходів, щоб знову повернути феномену «Україна і світове українство» глобальний цивілізаційний статус.

Під керівництвом В. Крисаченка науковцями Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії започатковано також дослідження глобальних проблем сучасності та їх вияву в сучасному українському суспільстві, з'ясування ролі, яку може зіграти Україна у вирішенні цих проблем. Залучення до цієї проблематики допоможе краще пізнати нашу державу в глобалізаційно-планетарному контексті XXI ст., сприятиме підвищенню її глобальної конкурентоспроможності у світі.

У планах В. Крисаченка та очолюваного ним відділу геополітики та глобалістики ННДІУВІ – наукове обґрунтування та розробка практичних рекомендацій для влади, науково-освітніх інституцій та громадськості з низки пріоритетних завдань, виконання яких спрямоване на утвердження України у міжнародному співтоваристві як надійного партнера, демократичної європейської держави з багатими культурними та освітніми традиціями.

Постає на меті визначення геополітичних орієнтирів і пріоритетів України, дослідження яких буде сприяти усвідомленню унікальності та неповторності буття Української держави у часо-просторовому вимірі і, зрештою, формуванню гострої політичної відповідальності за цілісність духовно-культурного простору буття українців як світової спільноти.

Отже, можна стверджувати, що через парадигмальне розуміння України як геополітичної реальності, що є стрижневим у науковій українознавчій концепції В. Крисаченка, учений надає нам зразок сучасного системно-синтетичного, глобального мислення, спрямованого на формування духовно-культурних цивілізаційних цінностей. Побажаємо ж йому творчих успіхів на цьому нелегкому, але конче необхідному для України шляху.

Надія ТУРПАК

кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник відділу
геополітики та глобалістики
ННДІУВІ